

Sprawozdanie częściowe z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Adamów za lata 2023 - 2024

Ochrona zabytków to konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury.

Aby wspomagać właścicieli w utrzymywaniu zabytków, Rada Gminy Adamów podjęła dwie uchwały:

1. uchwała Nr XXXII/235/18 z 6 marca 2018 r. w sprawie zasad udzielania przez Gminę Adamów dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. Woj. Lubelskiego z 2018 r. poz. 1103).
2. uchwała Nr LI/371/23 z dnia 17 maja 2023 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie Gminy Adamów w ramach realizacji Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Dz. U. Woj. Lubelskiego z 2023 r. poz. 3589)

Na terenie gminy zanotowano 39 zabytków nieruchomych i 20 zabytków archeologicznych, które są włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków. Są wśród nich budowle sakralne, zespoły dworsko-parkowe, budynki użyteczności publicznej, cmentarze, mała architektura: kapliczki i krzyże przydrożne oraz miejsca pamięci narodowej.

Z architektury sakralnej mamy:

- 1) Kościół parafialny pw. Podwyższenia Świętego Krzyża w Adamowie z dekoracją, ruchomościami, dzwonnica i drzewostanem w obrębie cmentarza kościelnego wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego w 1972 r. nr A/576;
- 2) Zespół klasztorny Karmelitów w Woli Gułowskiej z kościołem pw. Nawiedzenia NMP z dekoracją, klasztorem karmelitów, terenem cmentarza kościelnego, ogrodzenie z bramą, dzwonnica, wpisany do rejestru zabytków województwa lubelskiego w 1972 r. nr A/578;

- 3) Cerkiew unicka, obecnie kaplica rzymskokatolicka pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Zakępiu, wpisana do rejestru zabytków województwa lubelskiego w 1966 r. nr A/20;

Ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa lubelskiego jest objęte także wyposażenie ruchome tych obiektów sakralnych.

Z historycznych zespołów dworskich i folwarcznych zachowało się częściowo:

- 1) założenie dworsko-ogrodowe w Gułowie, z murowaną owczarnią (stajnią) z lat 20-tych XX w. i dziewiętnastowiecznym parkiem, z zabytkową aleją wiązowo-grabową;
- 2) pozostałości zespołu dworsko-parkowego w Lipinach.

Z budynków użyteczności publicznej na terenie gminy zachował się murowany budynek dawnego zajazdu (Austerii) w Adamowie z I poł. XIX w.

Na terenie gminy występują czynne cmentarze wyznaniowe rzymskokatolickie parafialne w: Adamowie (z 1833 r.) i Woli Gułowskiej (z 1869 r.). Na obu tych cmentarzach zachowały się liczne stare i przez to cenne historycznie nagrobki. Ponadto w Adamowie położone są jeszcze dwa stare, nieczynne cmentarze: rzymskokatolicki cmentarz św. Antoniego z 1793 r. i Kirkut (stary cmentarz żydowski z 1925 r.). Na terenie gminy znajdują się także dwie mogiły: mogiła Antoniego Trzaskowskiego i czternastu towarzyszy - powstańców styczniowych, którzy 21 lutego 1863 r. zostali rozbici przez oddział carski w lesie Gułowskim oraz mogiła skrywająca 28 żołnierzy SGO „Polesie” poległych w dniach 4-5 października 1939 r. w Helenowie.

W gminie występuje dość duże nasycenie tradycyjnymi elementami krajobrazu polskiej wsi, jakimi są krzyże i różnorodne kapliczki przydrożne. Większość z nich to fundacje mieszkańców wsi, którzy stawiali je jako swoje wota za przeżycie wojny, powroty z obozów, uzdrowienia itp. Dlatego też są otaczane troskliwą opieką miejscowej ludności.

Z terenu gminy 15 elementów małej architektury zostało włączone do gminnej ewidencji zabytków. Są to przydrożne kapliczki w miejscowościach: Adamów, Dąbrówka, Gułów, Helenów, Konorzatka, Lipiny, Natalin, Turzystwo, Zakępie, Żurawiec oraz przydrożne krzyże w miejscowościach: Gułów, Konorzatka, Wola Gułowska.

Miejsca Pamięci Narodowej są świadectwem ważnych lub tragicznych wydarzeń historycznych. Na terenie gminy dotyczą powstania styczniowego, odzyskania niepodległości oraz drugiej wojny światowej. Do gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy włączono 4 obiekty:

- 1) mogiłę powstańców styczniowych w lesie Gułowskim;
- 2) pomnik w Adamowie postawiony w 20-tą rocznicę odzyskania niepodległości;
- 3) zbiorową mogiłę żołnierzy SGO „Polesie” poległych w 1939 r. w Helenowie;
- 4) miejsce rozstrzelania w Budziskach.

Ponadto na terenie gminy Adamów znajdują się jeszcze:

- 1) trzy mogiły zbiorowe żołnierzy poległych we wrześniu i październiku 1939 r. (cmentarz parafialny w Adamowie);
- 2) kwatery żołnierzy poległych w październiku 1939 r. z SGO „Polesie” (cmentarz parafialny w Woli Gułowskiej);

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Adamów na lata 2023-2026 opracowany w związku z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. 2022 poz. 840).

Program opracowany został w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Adamów ustanowioną w 2017 r. zgodnie z art.87 ust.1 i ust.5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy.

Program wyznacza dwa priorytety:

- I. Ochrona zasobu dziedzictwa kulturowego;**
- II. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości;**

W ramach priorytetu I wykonywane były działania monitorujące stan zachowania zabytków. Przeprowadzono oględziny obiektów wpisanych do gminnej ewidencji oraz innych obiektów małej infrastruktury sakralnej (kapliczki i krzyże przydrożne). Ogólny stan tych obiektów jest dobry, nie zaistniały okoliczności pozwalające na włączenie nowych obiektów do ewidencji.

Gmina sprawuje stałą opiekę nad objętymi ochroną miejscami pamięci, dba o mogiły i stare cmentarze.

Przeprowadzono działania monitorujące stan zachowania cmentarzy. Uaktualniona została ewidencja cmentarzy znajdujących się na terenie gminy, tj. cmentarza św. Antoniego, cmentarza żydowskiego, obecnego cmentarza parafialnego w Adamowie i w Turzystwie. Na każdym cmentarzu zinwentaryzowane zostały najstarsze, najcenniejsze nagrobki w liczbie 17 obiektów. Celem tego było ratowanie od całkowitego zapomnienia i zniszczenia zabytkowych epitafiów oraz niedopuszczanie do budowania nowych grobów w „atrakcyjnych” miejscach zajętych przez stare, przez nikogo nie odwiedzane groby. Trzy groby znajdujące się na cmentarzu parafialnym wpisane zostały do ewidencji grobów weteranów walk o wolność i niepodległość Polski prowadzonej przez Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa IPN. Są to groby weteranów powstania listopadowego, powstania styczniowego oraz żołnierza 2. Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Dokonano przeglądu mogił położonych na terenie gminy, jest to 8 obiektów: 4 w Adamowie, po jednym w Helenowie i Lesie Gułowskim oraz 2 w Turzystwie.

We wrześniu 2023 r. zawarte zostało porozumienie z Wojewodą Lubelskim w sprawie przejęcia obowiązku utrzymania grobów i cmentarzy wojennych, położonych na obszarze Gminy Adamów. Na ten cel z Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie Gmina otrzymała 3000,00 zł.

Każdego roku przed 1 listopada na grobach żołnierskich składane są kwiaty i zapalane znicze. Systematycznie prowadzone są prace porządkowe na wszystkich 8-ciu mogiłach oraz na cmentarzu żydowskim.

Oprócz własnych działań, gmina wspomagała również właścicieli zabytków w pozyskiwaniu środków zewnętrznych. W omawianym okresie właściciele zabytków otrzymali dotacje celowe:

- 1) Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach budżetu na 2023 rok (rozdział 92120 – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami), udzielił Parafii Rzymskokatolickiej pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Woli Gułowskiej dotacji w wysokości **215 000,00 zł**, przeznaczonej na pokrycie kosztów zadania pn. *Wola Gułowska, kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny, ołtarz boczny pw. św. Eliasza (poł. XVIII w.): prace konserwatorskie przy ołtarzu*. Całkowity koszt zadania **255 821,76 zł**. Dofinansowanie to jest realizowane w ramach rządowego programu *Ochrona zabytków*.
- 2) Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach budżetu na 2023 rok (rozdział 92120 – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami), udzielił Parafii Rzymskokatolickiej pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny dotacji o całkowitej wysokości **1 456 000,00 zł**, przeznaczonej na pokrycie kosztów zadania pn. *Wola Gułowska, kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (1659 r.): wykonanie drenażu liniowego, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej fundamentów budynku kościoła i klasztoru*. Całkowity koszt zadania **1 538 338,30 zł**. Dofinansowanie to jest realizowane w ramach rządowego programu *Ochrona zabytków*.

W ramach priorytetu II dokonywano przeglądu źródeł historycznych oraz udostępniano informacje dotyczące dziedzictwa kulturowego na stronach internetowych i portalach społecznościowych.

Na stronach internetowych gminy udostępniono Gminną Ewidencję Zabytków oraz gminny program opieki nad zabytkami. Są tam także dostępne informacje o historii i najciekawszych miejscach naszej gminy, a także opisy szlaków pozwalających w uporządkowany sposób poznać teren i jego historię.

Upowszechniano zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego i związanych z historią miejsc pamięci w gminie poprzez organizowanie i wspieranie:

- 1) corocznych obchodów Konstytucji 3 Maja;
- 2) corocznych obchodów Dnia Niepodległości;
- 3) corocznych obchodów kleeberczykowskich;
- 4) corocznych imprez sportowych nawiązujących do historii, np.: Półmaraton Tradycji, Biegi Młodzieżowe i Duathlon Pamięci gen. Franciszka Kleeberga;
- 5) na terenie gminy występuje wiele miejsc mówiących o przeszłości - o miejscach, wydarzeniach czy ludziach. Wiele z tych historycznych miejsc zostało zaewidencjonowanych. **Oprócz Gminnej Ewidencji Zabytków mamy także: ewidencję cmentarzy, ewidencję miejsc pamięci, ewidencję grobów, ewidencję obiektów;**
- 6) gmina bierze udział w ogólnopolskich wydarzeniach związanych z 80 rocznicą Akcji Reinhardt. W ramach tej akcji zlikwidowane zostało także getto w Adamowie, a z rąk okupanta zginęło 1450 obywateli gminy Adamów, w tym 1260 narodowości żydowskiej. Na ścianie Gminnej Biblioteki Publicznej w Adamowie umieszczona została pamiątkowa tablica. W przygotowaniu jest publikacja „Pamięć jest naszym obowiązkiem. Upamiętnienie Żydów na terenie województwa lubelskiego”;
- 7) wydany został przewodnik turystyczny po obszarze działania LGD Razem Ku Lepszej Przyszłości zawierający m.in. dane o historii i zabytkach naszej gminy, mapa turystyczna oraz quest „Wola walki”;
- 8) wydawane są kartki pocztowe ukazujące dziedzictwo kulturowe gminy;

Upamiętnione miejsca historyczne stanowią istotny element tożsamości regionalnej i narodowej. Naszym zadaniem jest ochrona tegoż dziedzictwa poprzez utrwalenie, zachowanie i przekazanie go następnym pokoleniom. Należy zwrócić uwagę, że nie zawsze udaje się zachować pomniki, obiekty historyczne lub inne charakterystyczne materialne przejawy działalności człowieka. Pozostaje wówczas jedynie pamięć miejsca, która trwa dopóty, dopóki trwają jej powiernicy, gdy jest przekazywana dalej kolejnym powiernikom, przez przekaz ustny, lub w formie spisanej opowieści, książki, legendy, pieśni itp. lub też gdy zostaje ona upamiętniona, utrwala np. w formie pomnika, tablicy, drzewa, głazu lub w innej postaci. Miejsca takie stają się naszym wspólnym dziedzictwem, a ich zachowanie leży w naszym wspólnym interesie.

Wójt Gminy Adamów

/-/ Karol Ponikowski

Adamów, 2 kwietnia 2025 r.

Opracował:
Tadeusz Osiński